

Oldřich Matoušek, Hana Pazlarová a kol.

Podpora rodiny

Záměrem manuálu je formulovat pragmatické východisko pro práci s tzv. mnohoproblémovými rodinami. Návazně na toto východisko je prezentována soustava doporučení umožňujících poskytování podpory rodinám. Manuál poskytuje praktické instrukce týkající se procesu práce s rodinou (mj. navázání kontaktu, práce s obranami, ochrana pracovníka, spolupráce organizací), dále instrukce pro intervenci v hlavních sférách fungování rodiny (zaměstnání, bydlení, výživa, ochrana zdraví, vedení domácnosti včetně hospodaření s penězi, výchova dětí aj.) a konečně vodítka pro práci s rodinami, v nichž jeden vážný problém dominuje (např. domácí násilí, závislost dospělého či dítěte na návykových látkách, pobyt dospělého ve vězení, duševní nemoc dospělého).

Rodiny s mnoha problémy jsou cílovými skupinami státních orgánů, které se zabývají ochranou dětí, sociálních kurátorů, pracovníků v oblasti justice a také pracovníků nestátních organizací. Kniha je určena odborníkům z pomáhajících profesí, zejména sociálním pracovníkům, psychologům, speciálním pedagogům, psychiatrům i studentům příslušných oborů na vyšších odborných školách a univerzitách. Knihu mohou využít i dobrovolníci pracující s ohroženými rodinami.

Doc. PhDr. Oldřich Matoušek učí na katedře sociální práce FF UK v Praze. Má za sebou praxi klinického psychologa, psychoterapeuta a manželského poradce; zabýval se výzkumy školství a mládeže i organizací programů pro rizikové děti a mládež. Pracuje jako znalec pro opatrovnícké soudy; jako konzultant spolupracuje s neziskovými organizacemi. Je autorem řady odborných publikací z oblasti sociální práce (mj. editorem *Encyklopedie sociální práce*).

PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D., je odbornou asistentkou na katedře sociální práce FF UK v Praze. Ve své výzkumné a publikační činnosti se zaměřuje především na systém péče o ohrožené děti.

Dalšími členy autorského kolektivu byli pracovníci státních a nestátních organizací, kteří se zabývají ohroženými rodinami.

ISBN 978-80-262-0697-2

9 788026 206972

www.portal.cz

50.00

portál

Podpora rodiny

O. Matoušek, H. Pazlarová a kol.

portál

Oldřich Matoušek
Hana Pazlarová a kol.

Podpora rodiny

portál

PRO POMÁHAJÍCÍ PROFESE

MANUÁL

Rodina v rozvodu

Oldřich Matoušek, Šárka Uhlíková

Manželství a jeho zánik

Manželství je komplex vazeb – jednak vazeb spojujících oba manžele, jednak vazeb spojujících je s jinými lidmi. Rozvod znamená radikální změnu. Všechna spojení, jež různé složky osobností muže a ženy mezi sebou navázaly, zanikají nebo jsou dlouhodobě poškozena. I mnohé vztahy s blízkými lidmi se rozvodem přeruší nebo poškodí. To je příčina silných a někdy dlouho trvajících reakcí i důvod masivních odvet za utrpená příkoří.

Až na výjimky je rozvod výsledkem delšího rozhodování. Jakmile je zřetelné, že jeden z manželů má rozvodový úmysl, začnou se profilovat rozvodové role. Nejčastěji se jeden projevuje *nezávisle*, odpoutává se, druhý se projevuje *závisle*, zkouší strategie připoutávání.

Návrh na rozvod může podle platné právní úpravy v ČR podat jen jeden z manželů nebo oba manželé jako návrh na tzv. *nesporný* nebo *souhlasný rozvod*. Souhlasný rozvod předpokládá, že manželé předloží soudu ověřené dohody o majetku, o bydlení a o úpravě poměrů nezletilých dětí, případně o výživném. U rozvodu tradičního typu se obvykle v několika stáních řeší záležitosti týkající se výchovy dětí, styku rodiče s dětmi, výživného, majetku i bydlení. Rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí musí vždy předcházet rozhodnutí o rozvodu. Sociální pracovník vstupuje do hry vždy, protože rozhodování o výchově dítěte v souvislosti s rozvodem je situací, kdy žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě. Jde o právní úkon, při kterém by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči. Proto soud ustavuje dítěti jako *kolizního opatrovníka* orgán sociálně-právní ochrany dítěte.

V období probíhajícího soudního řízení se rozvíjejí intenzivní emoční reakce na rozvodovou situaci. U toho z manželů, který si rozvod přeje méně, má reakce často podobu depresí, případně úzkostí. Je-li to muž, hrozí u něj více než předtím také agresivní chování vůči ženě, kterou již nemá potřebu ochraňovat. I ten z manželů, který dal k rozvodu popud a více si ho přeje, na rozvodovou situaci

reaguje intenzivními emocemi. Oba partneři vyhledávají zdroje podpory obvykle mezi nejbližšími příbuznými a přáteli. Při rozvodech, které nebyly dohodnuty předem, může být sekundárním traumatem samotné rozvodové soudní stání. Během něj mohou být partneři konfrontováni s překvapivými „obviněními“ druhé strany. Proto je vhodné, aby všichni zúčastnění podporovali rozvádějící se manžele v mimosoudních dohodách.

Doba po rozvodu je prožívána podobně jako vlastní rozvod. Pokud jeden z manželů zůstává ve stejném bytě či domě, v němž bydlel dříve, případně tam s ním zůstávají děti, vyrovnává se „pouze“ s nepřítomností manžela. Ten, kdo z domova odešel, čelí navíc nutnosti najít domov nový a trpí samotou, která bývá popisována jako nesnesitelná. S vysokou pravděpodobností si tento partner (zejména, jde-li o muže) rychle najde nový vztah a pokusí se vybudovat si nové zázemí. Oba partneři pravidelně mívají po rozvodu kromě psychických těžkostí i těžkosti ekonomické. Při dělení většího majetku se odhaduje, že zhruba jedna třetina ho padne na samotné vyrovnání (poplatky advokátům, znalecké posudky aj.).

Fáze dozívajícího rozvodu je dlouhá. Jde o proces podobný oplakávání zemřelého partnera. Přitom „zesnulý“ žije, někdy je nutné s ním komunikovat (např. o dětech), někdy je možné ho nenadále potkávat apod. Rozvádějící se člověk se propracovává reakcemi na rozvod – od beznaděje, zoufalství, pocitů bezmoci, vzteku, výčitek za vlastní selhání, úvah o tom, „co by bylo, kdybych udělal to a ono jinak“, přes pochybnosti o vlastní hodnotě, apatii, omezení společenských kontaktů až do stavu nové adaptace, ve kterém je rozvod uznán jako nevyhnutelné řešení manželského nesouladu a je případně možné navázat nový vztah.

Takzvaný *emocionální rozvod* většinou lidí trvá několik let. Dokončení emocionálního rozvodu se pozná podle toho, že zeslábnou, případně zcela zmizí intenzivní výkyvy nálad, že se člověk obejde bez prostředků, jimiž si během rozvodu pomáhal (léky, alkohol, přejídání, stálé sledování televize nebo jiné nutkavé činnosti odvracející pocit prázdnoty), že se člověk do jisté míry vrátí ke způsobu života a k zájmům, jaké měl dříve, že dostane chuť vídat se s jinými lidmi, případně že naváže kontakt s jiným partnerem a nepromítá do něj zraňující zkušenost s partnerem předchozím. Centrum jeho psychického života se přesune z minulosti do přítomnosti, začne si dělat plány do budoucna a pracuje na jejich uskutečnění.

Děti se skoro nikdy nepodaří udržet mimo dosah rodičovských konfliktů a také mimo dosah lišících se potřeb dospělých. Dítě se ocitá v situaci konfliktu loajalitu vůči nejdůležitějším osobám svého života. Všechny alternativy, před které rodiče dítě staví, zahrnují nějakou hrozbu ztráty nebo přímo ztrátu.

Dítě si navíc nedokáže v plném rozsahu uvědomit, o co přišlo. Odchod jednoho z rodičů z domova – v naprosté většině případů otce – je těžkou ztrátou

jako pro děvče, tak pro chlapce. V domácnosti trvale nepřítomný otec, i když kontakt s dítětem udržuje během víkendů, se totiž zpravidla chová jako někdo, kdo chce dítě zabavit, nikoli jako rodič, který v každodenním soužití s ním sdílí všechno potřebné a představuje model toho, jak se chovat a jak řešit problémy.

Varianty postavení dítěte jsou podle Montalva (1982) následující:

- Dítě je oběma rodiči informováno o rozvodu a *ujištěno, že kontakt s oběma bude v budoucnu zachován*. Dítě je ušetřeno nutnosti demonstrovat loajalitu k některému z rodičů. Kontakt pak pokračuje podle dohod.
- Dítě je využíváno jako *nástroj pomsty* jednoho rodiče proti druhému. Je proti rodiči soustavně popouzeno. Rozvíjí se syndrom zavrženého rodiče. Rodič, který má dítě u sebe, mu brání v kontaktu s druhým rodičem a indukuje u něj příznaky strachu z návštěv zavrhaného rodiče (např. nespavost, noční děsy, pláč). Pokud ke kontaktu dítěte a zavrhaného rodiče dojde, zavrhuje rodič u dítěte vyvolá příznaky psychosomatických reakcí na tento kontakt (např. koktání, nechutenství, pomočování). Někdy navíc zavrhuje rodič obviní zavrhaného rodiče z nevhodného zacházení s dítětem, případně i ze sexuálního nebo jiného zneužívání.
- Dítě je *stěblem poslední naděje*. Rodič, který se nemůže s rozvodem smířit, kontaktuje druhého rodiče ve všech případech, kdy je s dítětem něco v nepořádku. Záminkou mohou být špatné známky ve škole, cigarety nalezené v kapsách dítěte apod. Pokud se rodič, který již bydlí jinde, nechá přivolat, zkouší s ním první rodič při řešení problémů obnovit vztah.
- Dítě má roli *prostředníka*. Bývalý manžel a bývalá manželka spolu nekomunikují, posílají si zprávy přes dítě. Rodič po návštěvě dítěte u druhého rodiče hodnotí proběhlý kontakt a před novým kontaktem dává dítěti instrukce (doporučení kam jít, co jíst, koho je možné vzít s sebou a koho ne). Nebo je dítě během kontaktu jen vyslýcháno s cílem zjistit, co se na druhé straně děje.
- Dítě se stává *náhradním partnerem*. Rodič, který s ním žije, mu svěruje všechny své stesky a konzultuje s ním všechna vážnější rozhodnutí. Dítě s partnerským vztahem k rodiči se přirozeně stává překážkou při případných pokusech dospělého navázat vztah k novému dospělému partnerovi. To, že dítě překáží novému vztahu, může rodič nevědomky vítat a podporovat.
- Dítě je *zanedbáváno*, rodiče jsou natolik pohlceni svými problémy, případně vyřizováním vzájemných „úctů“, že se o ně přestávají zajímat. Některý z rodičů se přitom může tvářit, že o dítě pečuje, ale ve skutečnosti se o něj nestará. Starší děti mohou svým chováním překračovat meze zákona, ale ani to rodiče nevede k většímu zájmu o způsob jejich života. Problémy dítěte pak musejí řešit orgány státu, případně další organizace.

K tomu připojíme ještě naši zkušenost z tzv. střídavé péče o děti po rozvodu:

- Dítě *zneužívá* toho, že samo může určovat, v které domácnosti a jak dlouho může pobývat. V domácnosti matky je tak dlouho, dokud od něj matka něco nechce, pak se uchýlí do domácnosti otce. Tam pobývá do té doby, dokud na něj otec nezačne vyvíjet v něčem tlak, potom se přesune do domácnosti matky.

Principy pomoci ve fázi před rozvodem

Většina dospělých klientů dobrovolně vyhledávajících pomoc jsou lidé, kteří si rozvod přejí méně než jejich partner. Přimět nezávislejšího z partnerů ke spolupráci je obtížné, a to zvláště, jde-li o muže. Klient vyhledávající pomoc má potřebu nacházet spojence v každém, kdo by byl jako spojenec využitelný. Přirozenými a hlavními spojenci bývají členové původní rodiny klienta. I pomáhající pracovník je často viděn jako nadějný spojenec, protože disponuje určitou profesionální zkušeností. Zásadní je, aby pracovník uměl svou roli vůči oběma rozvádějícím se partnerům definovat jako neutrální.

Klientovým stranícím spojencem může být i jiný profesionál, s nímž se klient paralelně stýká. Jde-li o profesionála z okruhu pomáhajících profesí, je třeba s ním o případu komunikovat a vyjasnit si kompetence.

Závislejší z partnerů má sklon před rozvodem a někdy ještě i při něm a po něm k podbízivému chování, jímž obvykle u druhého partnera nezíská nic víc než ještě větší míru nechuti či opovržení. Je třeba respektovat skutečnost, že „tonoucí se chytá i stébla“, nechat klienta nést odpovědnost za jeho jednání a nechat ho posuzovat výsledky jeho pokusů. Je žádoucí podporovat vše, co by klientovi mohlo vrátit pocit vlastní hodnoty, ale nedeptat ho kritikou. Postačí otázky typu „Co vám to přineslo?“ „Splnilo se vaše očekávání?“ „Myslíte, že má smysl v tom pokračovat?“ „Co by se stalo, kdybyste dočasně spolu nebydli?“

Profesionální pomáhání totiž často komplikují morální soudy, které nevyhnutelně napadají i pracovníka. Svádí k nim zejména takové chování rozvádějících se manželů, které může být hodnoceno jako neodpovědné, či dokonce bezohledné vůči jiným členům rodiny. Je třeba odlišit případy, v nichž je porušen zákon (např. jednání muže bezprostředně ohrožuje zdraví a život ženy), od případů, které se dají kvalifikovat jen jako překročení obecných morálních norem (např. matka navázala vztah s jiným mužem v době před rozvodem). Jde-li o druhý případ, měl by mít pracovník možnost své stanovisko probrat se supervizorem. Pokud mu chování klienta připadá zcela nepřijatelné, měl by případ předat kolegovi.

Raději ještě jednou zdůrazníme, že za všech okolností by měla být podporovaná souhlasná forma rozvodu. Když hrozí, že rozcházející se manželé zahájí

bitvu na všech frontách, je třeba se pokusit o *mediaci*. Nově přijatý zákon o *mediaci* (č. 202/2012 Sb.) umožňuje soudu, aby jedno *mediální* sezení v rozsahu tří hodin nařídil. (*Mediace* může být placenou službou. Jako *mediátor* však může fungovat i pracovník poradny pro rodinu; pak je služba bezplatná.)

Podle judikátu Ústavního soudu (1206/09) není odmítání střídavé výchovy jedním z rodičů důvodem pro to, aby o ní soud nerozhodl. *Střídavá výchova* je dobrým řešením u dětí předškolního a školního věku, pokud je možné, aby dítě chodilo stále do stejné školy, využívalo stejných mimoškolních programů a mohlo se stýkat se stejnými kamarády.

Podpora v době rozvodu

V době rozvodu a v době krátce po rozvodu bývají oba partneři zaplaveni tak intenzivními emocemi, že ve většině případů je nevhodnější strategií *krizová intervence*. Klientovi by mělo být především umožněno, aby své emoce ventiloval. Jeho schopnost vnímat zpětnou vazbu je omezená. Pracovník by neměl s klientem rozebírat souvislosti akutního stavu sahající do minulosti a měl by se stavět opatrně i k případným klientovým plánům do budoucna, protože klient nebývá schopen posuzovat svou situaci a možnosti reálně. V této době jsou velmi časté fantazie o pomstě. Klient má dostat možnost je sdělovat, ale neměl by být podporován v plánech na jejich realizaci.

Klientovi by neměla být potvrzována ani představa o tom, že jeho bývalý partner je jediným či hlavním viníkem rozpadu manželství. Otázku viny klientům nemůžeme zakázat, ale můžeme předvídat, že pohled na míru zavinění se bude měnit s ubíhajícím časem. Indikátorem úspěšně zakončeného emocionálního rozvodu je stav, v němž otázka viny již není zajímavá.

Nechť ke komunikaci s bývalým partnerem je možné respektovat jen u těch klientů, kteří nemusejí koordinovat svoje kontakty s dětmi. Ale i u nich by kontakt po určité době mohl „vyčistit vzduch“ a do budoucna odblokovat možnost alespoň formálního společenského styku. Vždy, když je to možné, by měla být podpořena věcná domluva bývalých manželů týkající se společných zájmů. *Apel na zájmy dětí* je možné udělat podle návodu manželů Kantzlerových (1998). Volně parafrázováno zní jejich poučení rozvádějícím se manželům následovně: Děti se s rodiči silně ztotožňují. Děti mají polovinu všech svých hlavních zkušeností od otce a polovinu od matky. Když matka pomlouvá otce, nebo když otec pomlouvá matku, říkají tím dítěti, že polovina dítěte je špatná. Tím nevědomky dítěti podkopávají pocit vlastní hodnoty. I když nemáte svého bývalého manžela či manželku v lásce, neztrácejte na něj/ni vliv, abyste mohli mít v lásce děti. Navíc nezapomínejte, že rozvod je jedna z nejtěžších zkoušek, před kterou vás život postavil. Vaše děti se od vás učí, jak takové zkoušky zvládat. To, jak se nyní chováte,

pro ně může být vzorová strategie i v jiných náročných situacích, které je v dospělosti potkají (ztráta zaměstnání, těžká nemoc, úraz). A samozřejmě to předstává návod, jak se chovat, když se manželské (partnerské) pouto přetrhne.

Nechť ke kontaktům se společnými přáteli a známými a s rodiči bývalého manžela je také pochopitelná. I v této věci je žádoucí klienta do kontaktů nenutit, ale podpořit ho, pokud si od kontaktu něco slibuje. S rodiči bývalého partnera je mnoho lidí schopno dobře vyjít, zvláště když jsou zároveň prarodiči dětí, které se v rozvedeném manželství narodily. Některé přátelské vztahy rozvod poškodí nenapravitelně, jiné se daří udržet. Kdo je nezkouší obnovit, připravuje se o významný zdroj podpory. Kdo se o to pokouší, měl by být připraven na rozpaky a někdy i na to, že rozvod může být vnímán jako symbolické ohrožení manželství přátel, pokud v něm již existují známky nesouladu a někdo v něm možná o rozvodovém řešení uvažuje.

Podporu v době rozvodu potřebují často i děti. Potřebují mít jasnou představu o tom, co je v budoucnu čeká a co se změní, resp. co zůstane zachováno. Rodiče někdy potřebují podporu nejen v tom, jak děti informovat, ale i v tom, jak se vyrovnávat s dětskými obavami.

Řešení porozvodových sporů o děti

Případy vyhrocených sporů o děti po rozvodu jsou časté. Děti bývají těmito spory nepřiměřeně stresovány, s minimální podporou svého nejbližšího okolí. Možnosti oddělení sociálně-právní ochrany dítěte (OSPOD) a soudů jsou samozřejmě limitovány množstvím případů a kvalifikačními předpoklady pracovníků. Kontakt s dětmi je polem, na němž se mohou dospělí ještě dlouhou dobu po rozvodu vydírat a deptat.

Typickými problémy jsou:

- nepředávání dětí v dohodnutém termínu,
- nepřipravení dítěte na předání (příprava nespočívá jen ve sbalení zavazadla, ale i v přípravě psychické),
- neplacení výživného,
- obviňování druhého rodiče ze špatného zacházení s dítětem.

Přestože se dítě ke své situaci vyjadřuje (a může se vyjadřovat i při rozhodování soudy), je třeba počítat s tím, že vždy bude závislé na dohodách svých rodičů. Je žádoucí rozvíjet postupy podporující co nejméně konfliktní průběh domluv rodičů o dětech. Jejich cílem nemá být obnovení manželského soužití, ale obnovení komunikace, která je nutná pro přiměřený výkon rodičovské role. Je možné využít i pojmů obsažených v legislativě – „zájem dítěte“ a „rodičovská

odpovědnost“. Nejúčinnějším pracovníkovým prostředkem pro navázání dobré spolupráce s klienty je respekt k oběma rodičům a vnímavost pracovníka k pohnutkám, jež je do konfliktní situace dostaly.

Pracovníci OSPOD mají především hájit zájmy nezletilých dětí a soud pak rozhoduje ve sporných případech. Rodiče vnímají OSPOD a soud jako dalšího spojence, případně soupeře v rozvodové bitvě, v lepším případě jako rozhodčího. *Nezávislé terapeutické pracoviště*, které nabízí svou pomoc ve zprostředkování vzájemné domluvy, neparticipuje na předchozím projednávání sporu, a snadněji si proto udržuje pozici nestranného zprostředkovatele. Toto pracoviště by mělo být respektovaným partnerem OSPOD a soudu. Terapeutické pracoviště sice také plní funkci sociální kontroly, ale pracuje jinými metodami než soud a OSPOD. Vstoupí-li do situace někdo, kdo sice nemá moc rozhodovat, ale dá prostor k projevení potřeb a obav obou stran a pomůže jim vyjednávání o nich zvládnout, vytváří základní předpoklad pro udržitelné, dlouhodobé řešení.

Klienti se ke službám terapeutického pracoviště (např. poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy) mohou dostat dvěma cestami: Službu doporučí pracovnice OSPOD. Zpravidla ji navrhuje těm rodičovským párům, ve kterých jeden z rodičů nemá dostatek prostoru pro styk se svými dětmi. Tento rodič má obvykle rozsudek soudu definující míru jeho nároku na kontakt s dítětem, ale druhá strana rozsudek nedodržuje. Rodiče se nemohou dohodnout a individuálně si na sebe stěžují pracovníkům OSPOD, případně píší stížnosti k soudu. V těchto případech ještě nebývá komunikace mezi rodiči a s rodiči natolik obtížná jako v případě, kdy usnesením nebo rozsudkem službu doporučí soud. Jedná se zpravidla o rodiče, kteří dlouhodobě řeší svůj spor o děti soudní cestou.

Terapeutické pracoviště může zajišťovat i tzv. *asistovaný styk* mezi dítětem a rodičem, proti kterému bylo popouzeno. Tento kontakt vyžaduje přípravu dítěte i dospělého, nemá jít jen o poskytnutí neutrálního prostředí. Je třeba počítat s tím, že rodič, který má dítě v péči, může tuto variantu akceptovat ze strachu z dalších pokut, soudních sporů a případných neúspěchů v těchto jednáních. Zájem dítěte a respekt k tomu, že bývalý manžel je faktickým rodičem dítěte, bývají často ignorovány. Někteří rodiče argumentují tím, že druhý rodič dítě poškozuje. Zpravidla jde o pokus mít vliv na další vývoj vztahů druhého rodiče.

Motivací rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno do vlastní výchovy, je obvykle pocit bezmoci a ochota udělat téměř cokoli proto, aby se svým dítětem mohl být v kontaktu. I to může být doprovázeno snahou druhého vydírat a zasahovat do dalšího života rozvedeného partnera.

Na půdě poradny pro rodinu nebo jiné pomáhající organizace, případně na půdě OSPOD je možné dovést rodiče k provizorní dohodě před pravomocným rozhodnutím soudu. Pokud tato dohoda funguje, může ji pak soud využít.

Advokáti i další zúčastnění aktéři mohou přilévat olej do ohně rozvodové bitvy. Tím, že upřednostňují hledisko jedné strany, tj. jednoho z dospělých,

podporují nepřátelské naladění rodičů, a tím komplikují uzavírání dohod o dětech i o dalších záležitostech. Způsob soudního projednávání rozvodu může významně napomáhat tomu, aby dospělí zvládli svá psychická zranění a dostali své odpovědnosti vůči dětem. Lze to ukázat na příkladu tzv. *cochemského systému*, použitého poprvé soudcem J. Rudolphem v německém městě Cochem (Rudolph, 2010). Soud pracující v tomto režimu nepřijímá žádost o rozvod manželů s nezletilými dětmi, pokud k ní není připojen tzv. *rodičovský plán*, zahrnující dohody o výchově a bydlení dětí. Soud napomáhá tomu, aby zainteresované instituce a experti (advokáti, orgány péče o děti, poradny, soukromí terapeuti) rodičům pomohli funkční plán vytvořit v rámci koordinované práce na případu.

Literatura:

- Kantzler, M., Kantzler, P. (1998): *The New Creative Divorce*. Holbrook: Adams Media Corporation.
- Montalvo, B. (1982): Interpersonal arrangements in disrupted families. In Walsh, N. (Ed.): *Normal Family Processes*. New York: Guilford Press.
- Rudolph, J. (2010): *Jsí moje dítě. Cochemská praxe – cesty k lidskému rodinnému právu*. Praha: Odbor sociální péče a zdravotnictví Magistrátu hlavního města Prahy.

Romská rodina ohrožená sociálním vyloučením

Oldřich Matoušek, Saša Uhlová, Hana Šabatová, Kateřina Hůlová

Specifika romské rodiny významná pro sociální práci

Romové jako etnikum byli většinou společností v Evropě po staletí odmítáni a perzekvováni, historicky nedávno ještě během druhé světové války. To dalo vzniknout *tradicí diskriminace* a na straně Romů *internalizované méněcennosti*.

Změny společnosti po roce 1989 jsou pro ně tak náročné, že jsou více než dříve vytlačováni na okraj společnosti. Pro část Romů je nyní určující život v tzv. *sociálně vyloučených lokalitách*. Tyto typy sídel nevznikly spontánně, obyvatelé netvoří přirozenou komunitu, mají rozdílné klanové příslušnosti, které jsou zdrojem konfliktů.

Dlouhodobá *nezaměstnanost* je u Romů spojena s *chudobou* a se snahou opatřit si prostředky na život bez zřetele k normám a zvyklostem většinové společnosti.

Jako rodina je u Romů vnímán široký okruh příbuzných, v němž je solidarita samozřejmá. Žít mimo rodinu je stále skoro nepředstavitelné. Nukleární rodiny, které se domohly lepšího postavení, s tím mají problém, protože žádosti o podporu ze širší rodiny je stahují do postavení ostatních.

U Romů doznívá tradice *patriarchální rodiny*, v níž byl muž živitelem a ochráncem, kdežto žena se starala o provoz rodiny a výchovu dětí, podle možností také něco vydělávala. Pokud jsou dnes muži dlouhodobě nezaměstnaní, přestávají být zdrojem rodinných příjmů. Ženy se zabývají jednáním s úřady včetně jednání o dávkách. Jsou v řadě rodin „živitelkami“ kvůli tomu, že mají příjem z legální, případně nelegální práce. Ženy jsou tradičně zvyklé se starat o provoz rodiny od středního školního věku; nejstarší dcera je od tohoto věku pomocnicí, případně náhradou matky. Pozice žen je dnes na rozdíl od nedávné doby „emancipovanější“. Ke změně došlo během několika málo generací.

Děti mají v rodině status daný pořadím mezi sourozenci, pohlavím a věkem. Tradičně jsou preferováni chlapci před dívkami. Ženy a dívky chlapcům a mužům